



AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 09 | pp. 238-243 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

INNOVATSIYALARNI MOLIALASHTIRISH MEXANIZMLARI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI



Nishonov Jahongir Muhiddinovich

TDIU huzuridagi

“O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning
ilmiy asoslari va muammolari”

ilmiy-tadqiqot markazi mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: jahongir.nishonov@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada innovatsiyalarni molialashtirish mexanizmlarining iqtisodiy mazmuni, asosiy manbalari va zamonaviy shakllari tizimli tahlil qilinadi. Innovatsion loyihalarning yuqori noaniqlik, uzoq muddatli investitsiya ehtiyoji, garov ta’minotining cheklanganligi va tijoratlashtirish risklari bilan tavsiflanishi molialashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish zaruratini kuchaytiradi. Tadqiqotda korxonaning o‘z mablag‘lari, davlat molialashtirishi, bank kreditlari, xususiy investitsiyalar, venchur kapitali, kraudfanding, davlat-xususiy sheriklik va aralash molialashtirish mexanizmlarining afzallik hamda cheklovlari qiyosiy tahlil qilindi. Shuningdek, innovatsion loyihaning hayotiy sikliga mos moliyaviy instrumentlarni tanlash, risklarni davlat va xususiy sektor o‘rtasida taqsimlash hamda molialashtirish samaradorligini tijoratlashtirish natijalari orqali baholashning ahamiyati asoslandi. O‘zbekiston sharoitida davlat mablag‘lari xususiy kapitalni siqib chiqarmasdan, aksincha, uni innovatsion sektorga jalb qiluvchi katalizator vazifasini bajarishi lozimligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, innovatsion faoliyat, innovatsion loyiha, molialashtirish mexanizmi, investitsiya, venchur kapitali, kraudfanding, davlat-xususiy sheriklik, aralash molialashtirish, tijoratlashtirish.

Аннотация. В статье системно анализируются экономическое содержание, основные источники и современные механизмы финансирования инноваций. Высокая неопределённость инновационных проектов, длительный инвестиционный цикл, ограниченность залогового обеспечения и риски коммерциализации обуславливают необходимость диверсификации источников финансирования. Проведён сравнительный анализ собственных средств предприятий, государственного финансирования, банковского кредитования, частных инвестиций, венчурного капитала, краудфандинга, государственно-частного партнёрства и смешанного финансирования. Обоснована целесообразность выбора финансовых инструментов в соответствии с жизненным циклом инновационного проекта, распределения рисков между государственным и частным секторами, а также оценки эффективности финансирования по результатам коммерциализации. Для условий Узбекистана подчёркивается необходимость усиления каталитической роли государственных средств в привлечении частного капитала в инновационный сектор.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, инновационный проект, механизм финансирования, инвестиции, венчурный капитал, краудфандинг, государственно-частное партнёрство, смешанное финансирование, коммерциализация.

Abstract. This article systematically examines the economic substance, principal sources, and contemporary mechanisms of innovation financing. The high uncertainty of innovative projects, long investment horizons, limited collateral, and commercialization risks increase the need to diversify financing sources. The study comparatively analyzes internal corporate funds, public financing, bank lending, private investment, venture capital, crowdfunding, public-private partnerships, and blended finance. It substantiates the importance of selecting financial instruments in accordance with the innovation project life cycle, allocating risks between the public and private sectors, and evaluating financing efficiency through commercialization outcomes. In the context of Uzbekistan, public funding should perform a catalytic role by mobilizing, rather than crowding out, private capital for the innovation sector.

Keywords: innovation, innovation activity, innovation project, financing mechanism, investment, venture capital, crowdfunding, public-private partnership, blended finance, commercialization.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida texnologik o'zgarishlar sur'atining tezlashishi innovatsiyalarni iqtisodiy o'sish, mehnat unumdorligi va raqobatbardoshlikning muhim omiliga aylantirmoqda. Yangi mahsulot va texnologiyalarni yaratish, ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarishga joriy etish hamda innovatsion g'oyalarni tijoratlashtirish yetarli va moslashuvchan moliyaviy resurslarni talab qiladi. Shu bois innovatsion faoliyatni samarali moliyalashtirish mexanizmlarini shakllantirish milliy innovatsion tizimning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish oddiy investitsiya jarayonidan bir qator xususiyatlari bilan farq qiladi. Bunday loyihalarda texnologik va bozor risklari yuqori, investitsiyalarning qaytish muddati nisbatan uzoq, kelgusi daromadlarni prognoz qilish imkoniyati cheklangan bo'lishi mumkin. Yangi tashkil etilgan innovatsion korxonalarda yetarli garov ta'minoti va moliyaviy tarixning mavjud emasligi esa an'anaviy kredit resurslaridan foydalanishni qiyinlashtiradi.

Shuning uchun innovatsiyalarni moliyalashtirishda yagona manbaga tayanish emas, balki davlat, bank, xususiy investorlar va kapital bozori vositalarini o'zaro uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi innovatsiyalarni moliyalashtirishning an'anaviy va zamonaviy mexanizmlarini tizimlashtirish, ularning afzallik va cheklovlarini tahlil qilish hamda O'zbekiston sharoitida rivojlantirish yo'nalishlarini asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Innovatsiyaning iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni klassik iqtisodiy adabiyotlarda tadbirkorlik, yangi kombinatsiyalar va "ijodiy buzilish" jarayonlari bilan izohlangan (Schumpeter, 1934). Zamonaviy yondashuvlarda innovatsiya faqat yangi mahsulot yaratish emas, balki mahsulot, jarayon, marketing va tashkiliy yechimlarni amaliyotga joriy etish bilan bog'liq ko'p bosqichli jarayon sifatida talqin qilinadi (OECD/Eurostat, 2018).

Rivojlanayotgan mamlakatlarda innovatsion salohiyatni oshirish ilmiy-tadqiqot faoliyati, texnologiyalar transferi, malakali kadrlar va moliyalashtirish institutlarining o'zaro bog'liq rivojlanishini talab qiladi. Jahon banki innovatsion jarayonlarning samaradorligi uchun davlat siyosati, institutsional muhit va xususiy sektor rag'batlarining uyg'unligini muhim omil sifatida ko'rsatadi (World Bank, 2020).

OECD tadqiqotlarida biznes innovatsiyalarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash grantlar, soliq imtiyozlari, kafolatlar, subsidiyalar va boshqa bevosita hamda bilvosita vositalar orqali amalga oshirilishi qayd etiladi. Bunda davlat yordamini faqat ajratilgan resurslar hajmi bilan emas, balki xususiy investitsiyalarni safarbar etish, innovatsion natijalar va bozor ta'siri orqali baholash zarurligi ta'kidlanadi (OECD, 2023a; OECD, 2023b; OECD, 2024).

TADDIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va institutsional yondashuv usullaridan foydalanildi. Tahlilning axborot bazasini innovatsion faoliyatga oid O'zbekiston Respublikasi normativ-huquqiy hujjatlari, OECD va Jahon banki materiallari hamda innovatsiyalar nazariyasiga doir ilmiy manbalar tashkil etdi.

Moliyalashtirish mexanizmlari uchta mezon bo'yicha qiyoslandi: birinchidan, kapitalning mavjudligi va qiymati; ikkinchidan, risklarni taqsimlash xususiyati; uchinchidan, innovatsion loyihaning hayotiy sikli bosqichlariga mosligi. Ushbu yondashuv turli moliyalashtirish manbalarining o'zaro to'ldiruvchi xususiyatlarini aniqlashga imkon beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Innovatsiyalarni moliyalashtirish manbalarini shartli ravishda ichki va tashqi manbalarga ajratish mumkin. Ichki moliyalashtirish korxonaning o'z mablag'lari, taqsimlanmagan foydasi va amortizatsiya ajratmalari hisobiga amalga oshiriladi. Tashqi moliyalashtirish esa davlat mablag'lari, bank kreditlari, xususiy investitsiyalar, ventur kapitali, kraudfanding va biznes farishtalari mablag'larini qamrab oladi.

Korxonaning o'z mablag'lari innovatsion faoliyatni moliyalashtirishning nisbatan mustaqil manbasi hisoblanadi. Uning afzalligi tashqi investor oldidagi majburiyatlar yuzaga kelmasligi va boshqaruv mustaqilligining saqlanishidir. Biroq innovatsion loyihalarning katta hajmdagi xarajatlarni talab qilishi ichki resurslarning yetarli bo'lmasligiga olib kelishi mumkin.

Bank kreditlari ham innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Biroq yuqori risk, uzoq qaytish muddati va garov ta'minotiga qo'yiladigan talablar innovatsion korxonalar uchun kredit resurslaridan foydalanishni murakkablashtiradi. Shu munosabat bilan kredit kafolatlari, imtiyozli kreditlar va foiz stavkalarini subsidiyalash mexanizmlari innovatsion subyektlarning moliyaviy resurslarga kirishini kengaytirishi mumkin.

Ventur kapitali yuqori o'sish salohiyatiga ega, biroq risk darajasi yuqori bo'lgan startup va innovatsion korxonalar uchun alohida ahamiyatga ega. Bunda investorning daromadi kredit foizidan emas, balki korxona qiymatining oshishi va ulush qiymatining o'sishidan shakllanadi. Shu sababli ventur moliyalashtirish ayniqsa dastlabki rivojlanish va kengayish bosqichlarida muhimdir.

Kraudfanding raqamli platformalar orqali ko'p sonli investor yoki homiylardan nisbatan kichik miqdordagi mablag'larni jalb qilish imkonini beradi. Uning qo'shimcha afzalligi shundaki, moliyalashtirish jarayoni bir vaqtning o'zida yangi mahsulotga bo'lgan bozor qiziqishini sinash vazifasini ham bajarishi mumkin.

Aralash moliyalashtirish (blended finance) mexanizmida davlat, xalqaro moliya institutlari va xususiy investorlarning mablag'lari bir loyiha doirasida birlashtiriladi. Davlat yoki xalqaro moliya institutining ishtiroki xususiy investor uchun riskni qisman kamaytirib, xususiy kapitalni innovatsion loyihalarga jalb qilish imkoniyatini oshiradi.

1-jadval.

Innovatsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlarining qiyosiy tavsifi

Mexanizm	Asosiy afzalligi	Asosiy cheklovi	Mos bosqich
O'z mablag'lari	Boshqaruv mustaqilligi	Resurslar hajmi cheklangan	G'oya / dastlabki bosqich
Davlat mablag'lari va grantlar	Yuqori riskni qoplash imkoniyati	Byudjet resurslariga bog'liqlik	Tadqiqot / prototip
Bank krediti	Katta hajmdagi resurs	Garov va qaytarish talabi	Bozorga chiqish / o'sish
Venchur kapitali	Riskni investor bilan bo'lishish	Mulk ulushining kamayishi	Startup / o'sish
Kraudfanding	Bozor talabini sinash	Platforma va reputatsion risk	Prototip / bozorga chiqish
Blended finance	Xususiy kapitalni safarbar etish	Tuzilmasi murakkab	Yirik va strategik loyihalar

Manba: muallif tomonidan tizimlashtirilgan.

Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda zamonaviy yondashuvlardan biri moliyalashtirish jarayonini innovatsiyaning hayotiy sikli bilan bog'lashdir. Innovatsion mahsulotning g'oyadan bozorgacha bo'lgan harakati davomida moliyaviy resurslarga ehtiyoj va risk darajasi o'zgaradi. Ilmiy tadqiqot va g'oya shakllanish bosqichida grant va davlat mablag'lari, prototip yaratish bosqichida grantlar bilan bir qatorda xususiy investitsiyalar, mahsulotni bozorga chiqarish va masshtablashtirish bosqichida esa venchur kapitali, bank kreditlari va strategik investitsiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Ikkinchi yondashuv risklarni taqsimlash tamoyiliga asoslanadi. Bunda innovatsion loyiha bilan bog'liq risklar davlat, investor, moliya instituti va loyiha tashabbuskori o'rtasida taqsimlanadi. Davlat kafolatlari, sug'urta mexanizmlari va aralash moliyalashtirish ushbu yondashuvni amaliyotga tatbiq etish vositalari sifatida xizmat qilishi mumkin.

Yana bir muhim tendensiya moliyalashtirish samaradorligini faqat ajratilgan mablag' miqdori bilan emas, balki uning iqtisodiy va innovatsion natijalari bilan baholashdir. Bunda yaratilgan innovatsion mahsulotlar, jalb qilingan xususiy

investitsiyalar, tijoratlashtirilgan texnologiyalar, yangi ish o'rinlari va eksport hajmi kabi ko'rsatkichlar muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda innovatsion faoliyatni moliyalashtirishning huquqiy va institutsional asoslari bosqichma-bosqich shakllanib bormoqda. "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi O'RQ-630-son Qonun hamda 2022–2026-yillarga mo'ljallangan innovatsion rivojlanish strategiyasida innovatsion loyihalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish va innovatsion faoliyatga xususiy mablag'larni jalb qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan (O'zbekiston Respublikasi, 2020; O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2022).

Innovatsion moliyalashtirish tizimining keyingi bosqichida davlat mablag'larini xususiy kapital bilan uyg'unlashtirishga asoslangan mexanizmlarni kengaytirish muhimdir. Xususan, venchur fondlari faoliyatini rivojlantirish, startaplarni moliyalashtirishning muqobil shakllarini kengaytirish, kredit kafolatlari va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan samarali foydalanish innovatsion loyihalar uchun moliyaviy resurslar bazasini kengaytirishi mumkin.

Muallifning fikricha, O'zbekiston sharoitida innovatsiyalarni moliyalashtirish mexanizmini "davlat mablag'lari → xususiy investitsiyalar → venchur kapitali → bank moliyalashtirishi → tijoratlashtirish" zanjiri asosida shakllantirish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv innovatsion loyihaning turli bosqichlaridagi moliyaviy ehtiyojlarni qoplash bilan birga, davlat mablag'larining xususiy kapitalni jalb qiluvchi katalizator sifatidagi rolini kuchaytiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Innovatsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlarini diversifikatsiya qilish innovatsion faoliyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim shart hisoblanadi. An'anaviy davlat mablag'lari va bank kreditlari bilan bir qatorda venchur kapitali, kraudfanding, davlat-xususiy sheriklik va blended finance kabi zamonaviy moliyalashtirish shakllaridan foydalanish innovatsion loyihalarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytiradi.

Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda yagona mexanizmdan foydalanish o'rniga, loyihaning hayotiy sikli, risk darajasi, texnologik tayyorgarligi va bozor salohiyatiga mos moliyaviy vositalar kombinatsiyasini shakllantirish maqsadga muvofiq. Davlat moliyalashtirishi xususiy kapitalni siqib chiqarmasdan, aksincha, uni innovatsion sektorga jalb qilishga xizmat qilishi lozim.

O'zbekiston sharoitida istiqbolli model davlat, xususiy sektor, moliya institutlari va xalqaro moliya tashkilotlari resurslarini uyg'unlashtirish, innovatsion risklarni taqsimlash hamda moliyalashtirish natijalarini tijoratlashtirish ko'rsatkichlari asosida baholashga yo'naltirilishi maqsadga muvofiq. Amaliy jihatdan venchur ekotizimini kengaytirish, kredit kafolatlari va aralash moliyalashtirish instrumentlarini rivojlantirish, shuningdek, davlat qo'llab-quvvatlash choralari samaradorligini natijaviy indikatorlar asosida monitoring qilish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi (2020). "Innovatsion faoliyat to'g'risida"gi Qonun, O'RQ-630-son, 24.07.2020.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2022). "2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-165-son Farmon, 06.07.2022.
3. OECD (2023a). OECD Framework for Mapping and Quantifying Government Support for Business Innovation. Paris: OECD Publishing.
4. OECD (2023b). Income-based Tax Relief for R&D and Innovation: An Integrated View. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 161. Paris: OECD Publishing.
5. OECD (2024). How Do Governments Direct Support for Innovation? Lessons from Recent OECD Measurement and Impact Analysis Work. Paris: OECD Publishing.
6. OECD/Eurostat (2018). Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation. 4th ed. Paris/Luxembourg: OECD Publishing/Eurostat.
7. Schumpeter, J.A. (1934). The Theory of Economic Development. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. World Bank (2020). The Innovation Imperative for Developing Countries. Washington, DC: World Bank.

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

